

УДК 911+ 504 (54)

АНАЛІЗ КОНФЛІКТІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, ЯК ОСНОВА ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ГОМІЛЬШАНСЬКОГО ЛІСНИЦТВА

Надія Максименко, Олександра Корешева

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, 61000 м. Харків, Україна*

Розроблено оригінальний підхід до процедури ландшафтного планування. Він ґрунтується не на адміністративному принципі, а господарському призначенні території дослідження. Об'єктом ландшафтного планування стала територія лісового господарства. У статті подано результати другого етапу ландшафтного планування, а саме: виявлено та оцінено конфлікти природокористування на прикладі Гомільшанського лісництва Зміївського лісового господарства. На основі розробленої матриці конфліктів створено картографічні моделі, що дають змогу у перспективі розробити заходи з оптимізації природокористування у лісництві.

Ключові слова: ландшафтне планування, лісове господарство, конфлікт природокористування, карти конфліктів.

Постановка проблеми. Проблема збереження лісів не лише в Україні, а й у світі, у наш час є широковідомою. Роль лісів в екосистемі Землі складно переоцінити: вони відтворюють живу матерію, виконують водоохоронну і водорегулюючу роль, захищають ґрунти від ерозії, забезпечують оптимальний біологічний режим території [2, с. 3]. **Проте зростаюче антропогенне навантаження, яке збільшується з кожним роком, призводить до зменшення стійкості лісових екосистем та можливостей повноцінного виконання ними екологічних функцій.**

Одним з можливих шляхів покращення стану лісових масивів є збереження та відновлення їхніх площ із урахуванням ландшафтно-екологічних чинників їхнього формування. Для виявлення проблем та розроблення шляхів їхнього вирішення доцільним є користування певними принципами ландшафтного планування.

Ландшафтне планування – по-перше, це сукупність методичних інструментів, використовуваних для побудови такого просторового організування діяльності суспільства в конкретних ландшафтах, яка забезпечувала б стійке природокористування і збереження основних функцій цих ландшафтів як системи підтримання життя; по-друге, це комунікативний процес, до якого залучають усі суб'єкти і природоохоронної, і господарської діяльності на території планування, і який забезпечує виявлення інтересів природокористувачів, проблем природокористування, рішення конфліктів та розроблення зумовленого плану дій та заходів [3, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XXI ст. ландшафтне планування стає важливим напрямком в оптимізації природокористування на регіональному та локальному

рівнях. Як особливий напрямок наукової діяльності та практики ландшафтне планування широко розвивається в зарубіжних країнах, і передусім у Німеччині, де воно було вперше утверджено юридично як планувальний інструмент захисту ландшафту, догляду за ландшафтом і його розвитку [5, с. 68]. Принципи ландшафтного планування, запроваджені у Німеччині, знайшли втілення в інших країнах, у т. ч. Росії та Україні.

В Росії (2006 р.) була розроблена схема екологічного зонування Байкальської природної території, ландшафтні рамкові плани районів ближнього Прибайкалля, крупномасштабні ландшафтні плани села Листв'янка та м. Байкальське. В результаті російсько-німецького співробітництва в Росії створено передумови для широкого впровадження інструментів ландшафтного планування як основи стійкого територіального розвитку; розроблена та апробована в різних районах Прибайкалля методика екологічно орієнтованого планування землекористування.

В Україні проект за цим напрямом реалізується фахівцями Інституту географії НАН. Модельною областю обрано Черкаську, для якої була укладена ландшафтна програма [4, с. 38], створено серію ландшафтних планів для різних територіальних одиниць: області, Канівського району й окремої сільської громади.

Принципово відмінним від усіх цих підходів до процедури ландшафтного планування є підхід, що покладений в основу нашого дослідження. Оскільки прийнятий у Європі адміністративний принцип ландшафтного планування для своєї реалізації потребує законодавчої підтримки і контролю з боку виконавчих структур, для України він є не досить прийнятним. У країні навіть не розроблено Закон про ландшафти, то уявити можливість практичного втілення в життя рекомендацій, напрацьованих у ході ландшафтного планування адміністративних територій, дуже складно. Саме цей аргумент спонукає до пошуку інших шляхів застосування можливостей ландшафтного планування для оптимізації природокористування.

Особливості вітчизняного організування взаємин природи і суспільства зумовили виділення нами таких категорій територій, які мають підпадати під процедуру ландшафтного планування:

- ландшафти природоохоронних територій (об'єктів екологічної мережі – екологічних коридорів, національних природних парків, заповідників тощо);
- селитебні (поселенські) ландшафти;
- агроландшафти;
- ландшафти рекреаційних зон;
- ландшафти лісових господарств.

Наявність управлінських структур, до компетенції яких віднесене організування природокористування на вказаних ландшафтах, дає можливість припустити, що саме вони зацікавлені у розробленні і втіленні у життя ландшафтних програм з метою вдосконалення використання природних об'єктів на підпорядкованих їм територіях.

Новизна дослідження полягає у тому, що принципи ландшафтного планування використовують у сфері лісового господарства України. Експериментальною ділянкою дослідження обрано Зміївський лісгосп (лісове господарство) Харківської області, тобто воно є об'єктом дослідження.

Метою дослідження є розроблення можливих заходів щодо поліпшення екологічних функцій лісу, адже вони дають змогу вирішувати конфлікти, пов'язані з природокористуванням.

Виклад основного матеріалу. Дослідження складається з декількох етапів, які відповідають етапам ландшафтної програми.

1. Інвентаризаційно-оцінний етап. Основним завданням, яке вирішують на цьому етапі, є систематизація даних про природні та соціально-економічні умови досліджуваної території і цільовий аналіз цієї інформації з метою визначення чутливості природних благ до негативних впливів господарської діяльності та значення їх для різних видів діяльності людини [4, с. 31]. При складанні інвентаризаційних карт (геологічної будови території, рельєфу, ґрунтів та їхніх характеристик, кліматичних характеристик, породного складу деревостану лісгоспу тощо) проаналізовано природні компоненти, стан яких ураховано при визначенні основної цільової функції розвитку території.

Оцінювання в ландшафтному плануванні застосовують, по-перше, для визначення просторової диференціації значимості функцій ландшафту, по-друге, з метою виявлення територій найбільш уразливих до негативних впливів господарської діяльності людини.

2. Виявлення та оцінення конфліктів природокористування. Під конфліктом у природокористуванні ми розуміємо ситуацію, зумовлену такою діяльністю людини, яка призводить до порушення нормативно встановленого стану навколишнього середовища, спричиняє шкоду якійсь галузі природокористування або перешкоджає його розвитку загалом [1, с. 5].

3. Опрацювання Інтегральної концепції цілей. Головним завданням ландшафтної програми є виділення основних функціональних зон використання території та репрезентація загальних цілей використання розвитку і визначення вимог щодо охорони природи і догляду за ландшафтом.

Отже, відповідно до етапів ландшафтного планування, були поставлені такі задачі:

- провести інвентаризаційний етап дослідження: укласти інвентаризаційні карти території Зміївського лісгоспу, що відповідають компонентам ландшафту, а також оцінити фізико-географічні та соціально-економічні умови території об'єкта дослідження;
- виявити та оцінити ступінь інтенсивності конфліктів природокористування на території Зміївського лісгоспу: скласти матриці конфліктів, укласти на їхній основі карти конфліктів та оцінити ступінь інтенсивності конфліктів;
- розробити шляхи вирішення конфліктів природокористування: скласти результуючу карту шляхів вирішення конфліктів, описати та проаналізувати її.

Стаття присвячена висвітленню результатів другого етапу дослідження. Тестовою ділянкою цього етапу дослідження стало Гомільшанське лісництво, що входить до складу Зміївського лісгоспу.

Між інтересами різних природокористувачів неминуче виникають певні протиріччя. Ландшафтне планування націлене на пошуки екологічно придатних компромісів, тому аналіз конфліктних ситуацій є його важливим етапом.

Першим кроком стала побудова карти структури Гомільшанського лісництва (рис. 1). До його складу, окрім власне лісових масивів (насаджень природного походження, не зімкнутих лісових культур, лісовідновлювальних лісових культур), входять також і інші об'єкти: плантації, сіножаті, сади, яри, ставки та болота. Інформація про наявність цих об'єктів на території лісництва необхідна як для укладання карт конфліктів, так і для укладання карт шляхів вирішення конфліктів.

За результатами складеної матриці конфліктів, фрагмент якої наведено у таблиці, були укладені карти конфліктів.

Фрагмент матриці конфліктів Гомільшанського лісництва Зміївського лісгоспу

Об'єкти/ ландшафти	Сільськогосподарські								
	Пасо- вища	Фер- ми	Дачні ді- лянки	Сади	Городи	Сіно- жаті	Ріл- ля	Луки	Присадибні ділянки
Сільськогос- подарські	-	-	-	+	-	+	-	-	-
Лісогосподар- ські	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Промислові	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ландшафти поселень	+	+	+	+	+	+	+	+	+

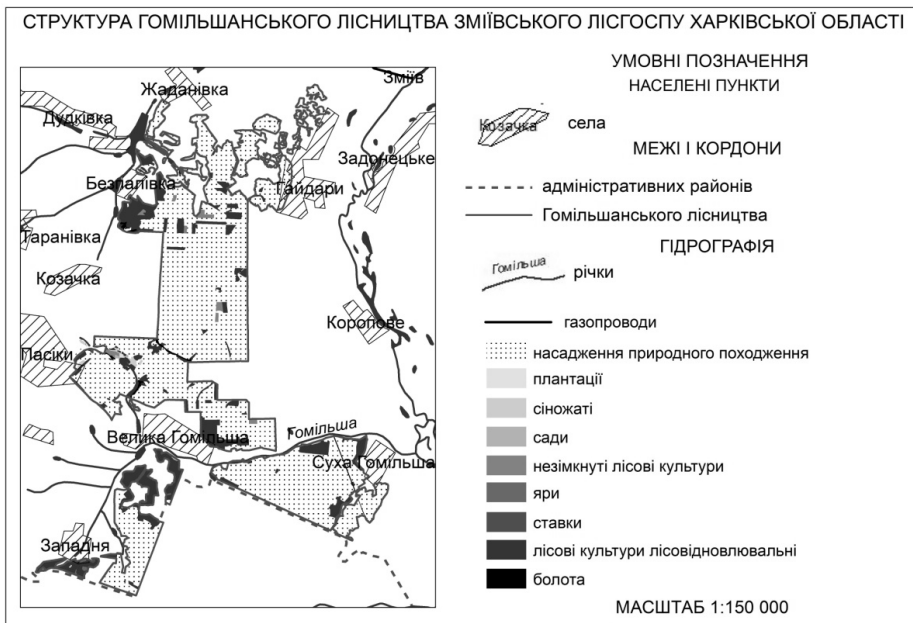

Рис. 1. Структура Гомільшанського лісництва Зміївського лісгоспу Харківської області

Карту антропогенних ландшафтів укладено на підставі класифікації основних видів соціально-економічних функцій, див.: ДСТУ ГОСТ 17.8.1.02–88 (рис. 2). Як видно з карти, на території лісництва знаходиться шість видів ландшафтів відповідно до класифікації: сільськогосподарські, лісогосподарські, промислові, водогосподарські, заповідні та ландшафти поселень. Уся територія лісництва одночасно з іншими ролями виконує і роль заповідної. Звичайно, більша частина території припадає на лісогосподарські ландшафти, але подекуди трапляються ландшафти, що прилягають до лісогосподарських або навіть збігаються з ними (наприклад, житлові будинки можуть прилягати до лісових масивів)

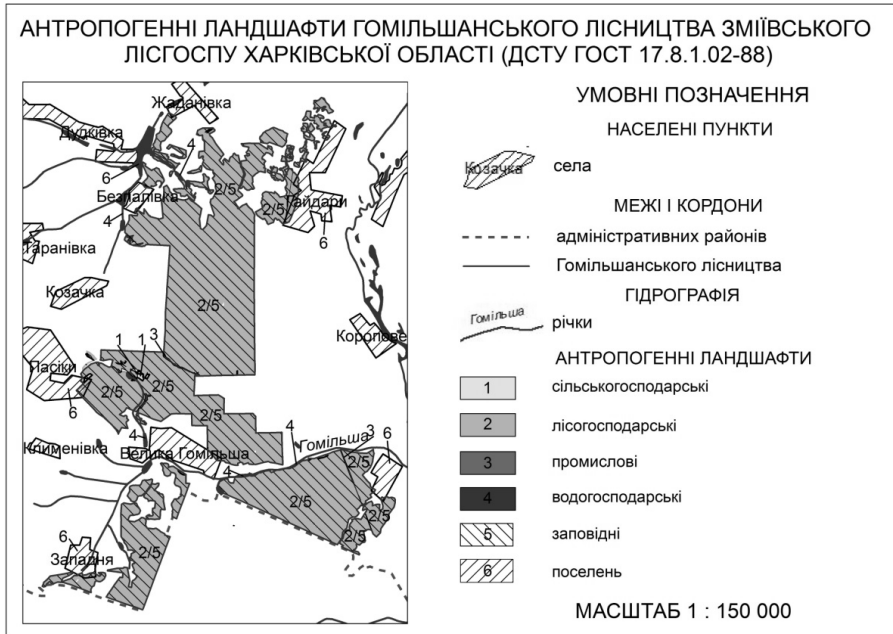

Рис. 2. Антропогенні ландшафти Гомільшанського лісництва Зміївського лісгоспу Харківської області

Наступним кроком цього етапу стало укладення карти інтенсивності внутрішніх та суміжних конфліктів природокористування Гомільшанського лісництва (рис. 3).

Карту уклали на основі попередньої карти антропогенних ландшафтів. Різними відтінками сірого позначено інтенсивність прояву конфлікту: висока, середня, низька. Підставою для віднесення конкретних ситуацій до однієї з зазначених градацій були такі ознаки:

- високоінтенсивними можна вважати конфлікти, що суттєво загрожують чисельності видів, які включені до червоних книг, а також ті, що призводять до незворотних порушень ландшафтів, які охороняють;
- середніми за інтенсивністю – конфлікти, які суттєво порушують нормальний стан та функціонування декількох компонентів ландшафту, але не призводять до його незворотних змін, водночас на відновлення нормальних властивостей цих компонентів необхідно 30–50 років;
- низькоінтенсивними можна вважати конфлікти, що порушують стан одного з компонентів ландшафту та не призводять до його незворотних змін, причому на відновлення нормальних властивостей цих компонентів необхідно лише декілька років [3, с. 63].

На карті переважають конфлікти середньої інтенсивності, головно ними є сільськогосподарські об'єкти: сіножаті, присадибні та дачні ділянки, рілля, кварталні просіки тощо.

Висновки. Результати другого етапу ландшафтного планування засвідчили, що на території Гомільшанського лісництва Зміївського лісгоспу наявні шість видів ландшафтів (класифікація за основними видами соціально-економічних функцій), а також конфлікти

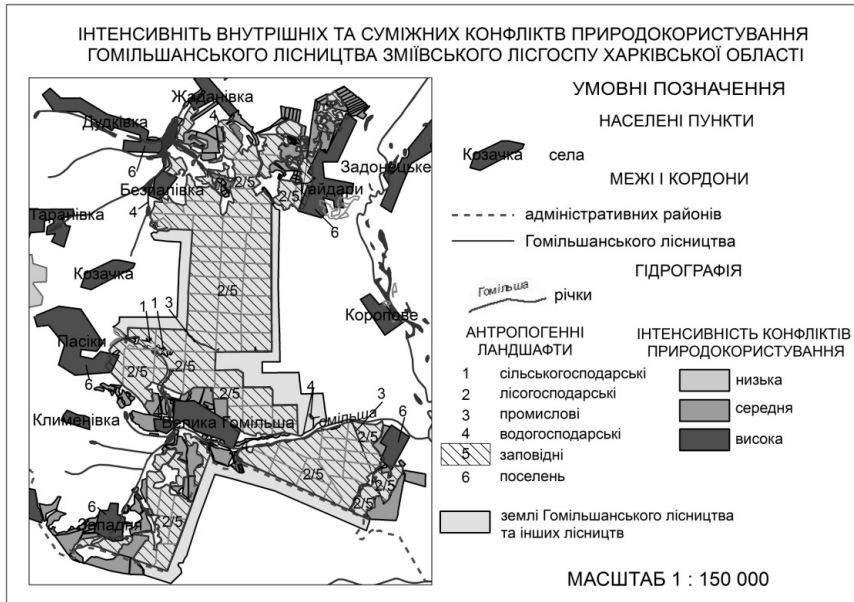

Рис. 3. Інтенсивність внутрішніх та суміжних конфліктів природокористування Гомільшанського лісництва Зміївського лісгоспу Харківської області

природокористування різного походження та інтенсивності. Дослідження структури лісництва засвідчило, що джерелами конфліктів є переважно території сільськогосподарського призначення. Досліджуючи суміжні та внутрішні конфлікти за інтенсивністю, встановили, що на території переважають конфлікти, середньої інтенсивності.

Перспективи дальших досліджень. У перспективі плануємо більш детально аналізувати конфлікти природокористування лісництва (наприклад, укладання карт за джерелами конфліктів), а також укласти на цій основі результуючу карту, що відобразатиме можливі заходи щодо покращення та збереження стану лісових масивів. На основі останньої будуть складені рекомендації щодо ведення лісового господарства у Гомільшанському лісництві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексеенко Н. А.* Конфликты природопользования и их отображение в системе карт ландшафтного планирования : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. геогр. наук / Н. А. Алексеенко. – М., 2004. – 22 с.
2. *Куракін Л. В.* Ліси Харківщини / Л. В. Куракін. – Х. : Журналістський фонд Слобожанщини, 2006. – 324 с.
3. Ландшафтное планирование с элементами инженерной биологии / [авт. кол. : Дроздов А. В., Алексеенко Н. А., Антипов А. Н. и др.]. – М. : КМК, 2006. – 239 с.
4. *Руденко Л. Г.* Ландшафтна програма Черкаської області : методичні підходи та основні результати планування / Л. Г. Руденко, О. Г. Голубцов, С. А. Лісовський // Укр. геогр. ж-л. – 2013. – № 2. – С. 30–39.

5. Ямашкин А. А. Ландшафтное планирование устойчивого развития природно-социально-производственных систем / А. А. Ямашкин, А. В. Ларина, С. А. Москалева // Вестник Воронеж. гос. ун-та : Серия География и геоэкология. – 2007. – № 2 – С. 68–78.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014 р.

Доопрацьована 15.04.2014 р.

Прийнята до друку 26.06.2014 р.

ANALYSIS OF NATURE MANAGEMENT CONFLICTS AS A BASIS FOR LANDSCAPE PLANNING OF HOMILSHANSKY FORESTRY

Nadiya Maksymenko, Olexandra Korysheva

*V. N. Karazin National University of Kharkiv,
Svobody sq., 4, UA – 61000 Kharkiv, Ukrain*

The work is based on the original approach to landscape planning procedure not based on the administrative principle but on economic purpose of the area under research. The object of landscape planning serves the area of forestry. The results of the second phase of landscape planning, namely the detection and evaluation of nature management conflicts on the example of Gomilshansky forestry in Zmiivsky district have been presented in the article. On the basis of the developed conflicts matrix maps have been created that will allow to develop measures to optimize environmental management in forestry in the future.

Key words: landscape planning, forestry, environmental management conflict, conflicts maps.

АНАЛИЗ КОНФЛИКТОВ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ, КАК ОСНОВА ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИИ ГОМОЛЬШАНСКОГО ЛЕСНИЧЕСТВА

Надежда Максименко, Александра Корешева

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
пл. Свобод 4, 61000 г. Харьков, Украина*

Работа основана на оригинальном подходе к процедуре ландшафтного планирования, основанный не на административном принципе, а на хозяйственном назначении территории исследования. Объектом ландшафтного планирования выступает территория лесного хозяйства. В статье представлены результаты второго этапа ландшафтного планирования, а именно: выявление и оценка конфликтов природопользования на примере Гомольшанского лесничества Змеевского лесного хозяйства. На основе разработанной матрицы конфликтов созданы картографические произведения, которые позволят в перспективе разработать мероприятия по оптимизации природопользования в лесничестве.

Ключевые слова: ландшафтное планирование, лесное хозяйство, конфликт природопользования, карты конфликтов.